

Žbandaj, crkva Sv. Ivana i Pavla, unutrašnjost
Žbandaj, Church of SS. John and Paul, interior

Vladimir Marković

Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Jedan tip trobrodskih istarskih crkava 17. i 18. stoljeća

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 6. 10. 1997.

Tijekom 17. i 18. stoljeća u Istri su još građene trobrodne crkve vrlo tradicionalnog bazilikalnog oblika: nenadsvođene, zaključene otvorenom krovnom konstrukcijom i s brodovima odijeljenim lukovima, podignutim na kamene stupove. Tako su građene župne crkve Sv. Stjepana u Motovunu, Sv. Ivana Krstitelja u Labincima, Sv. Ivana i Pavla u Žbandaju i Sv. Roka u Fuškulinu. Premda su malobrojne, vrijeme njihove izgradnje širokog je raspona, a iznenađuje da su češće u 18. nego u prethodnom mu 17. stoljeću. Crkva u Motovunu uglavnom pripada čak 16. stoljeću, jer njezina je izgradnja trajala od 1580. do 1614. godine.¹ Crkve u Labincima, Žbandaju i Fuškulinu nastale su više od stotinu pa i stopešest godina kasnije.

Organizacija sve četiri crkve, s prostorom koji dijele dva uzdužna zida probijena lučnim otvorima i zidnim površinama bez arhitektonske plastike, podsjeća na davno ranije primjere bazilikalne trobrodnosti, sve do razdoblja ranog srednjeg vijeka. Za arhitekturu crkve Sv. Stjepana u Motovunu prepoznaju se ipak vremenski bliži uzori.

Motovunska crkva ima nenadsvođene brodove, isprva natkrite samo krovnom konstrukcijom i tek potkraj 18. stoljeća zaključene stropom. Stupovi koji odjeljuju brodove podignuti su na visoke priznatične postamente. Prozori bočnih brodova postavljeni su neusklađeno s ritmom arkada. A pravilni su raspored prozori glavnog broda, čini se, dobili tek prilikom postave stropa potkraj 18. stoljeća, kada su obnovljeni i zidovi oko njihovih otvora – sudeći barem po upotrebi opeke, a ne samo kamene građe, korištene u izgradnji ostalih dijelova crkve.

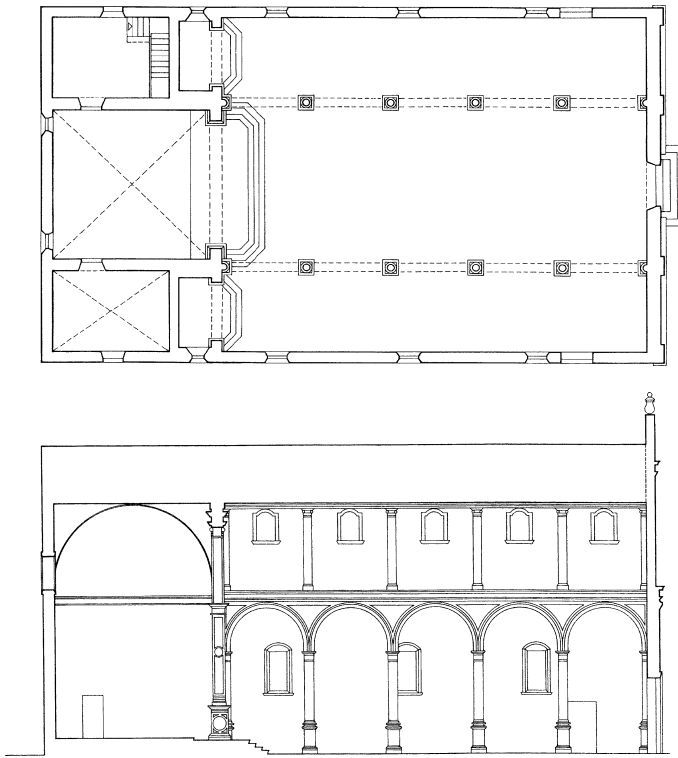
Apside sva tri broda pravokutnog su tlocrta, nadsvođene su i od njih su neznatno uže. Razlog tome je veća debljina apsidalnih zidova. Istih je osobina kao i motovunska crkva i S. Maria Maggiore – crkva franjevki u Veneciji, izgrađena u prvoj polovici 16. stoljeća. U obje crkve stupovi koji odjeljuju brodove na visokim su postamentima i jednako su im oblikovana glavna pročelja, s u kamenu klesanom arhitektonskom plastikom. Pročelja su dvokatna. Katovi su odijeljeni gređen. Prizemlje je toskanskim pilastrima podijeljeno u tri polja. Na prvom katu je samo središnje polje probijeno velikim okulusom i s obje strane polje podupiru konkavno postavljene volute usitnjeno uvijenih krajeva. Završeno je gređem i trokutnim zabatom. Razlike između oba pročelja vjerojatno su posljedica pregradnje koju je venecijanska crkva pretrpjela nakon požara, početkom 19. stoljeća, kada su uklonjeni kapiteli pilastara koji rube polje na katu i uz njegovu gornju stranicu, ispod zabata postavljen je niz visećih arkadica.²

Crkva S. Maria Maggiore tek je u novije vrijeme zaokupila pažnju povjesničara arhitekture. Dugo je vremena njezina unutrašnjost bila nedostupna. I danas je u sklopu zatvora. Za Napoleonova vremena bila je devastirana i potom pregrađena u skladište. Poviješću njezine izgradnje i arhitektonskim obilježjima prvi se opširnije bavio J. McAndrew u knjizi *Venetian architecture of the early Renaissance*, objavljenoj 1980. godine.³ Autor zaključuje da je njezin projekt »s glavnim i bočnim brodovima odijeljenim lukovima na stupovima iznenađujuće rijedak u renesansnoj Veneciji, premda čest drugdje u Italiji«. ⁴ Isto se može reći i za njezino pročelje karakteristično za toskansku renesansu, sa tri polja u

Sažetak

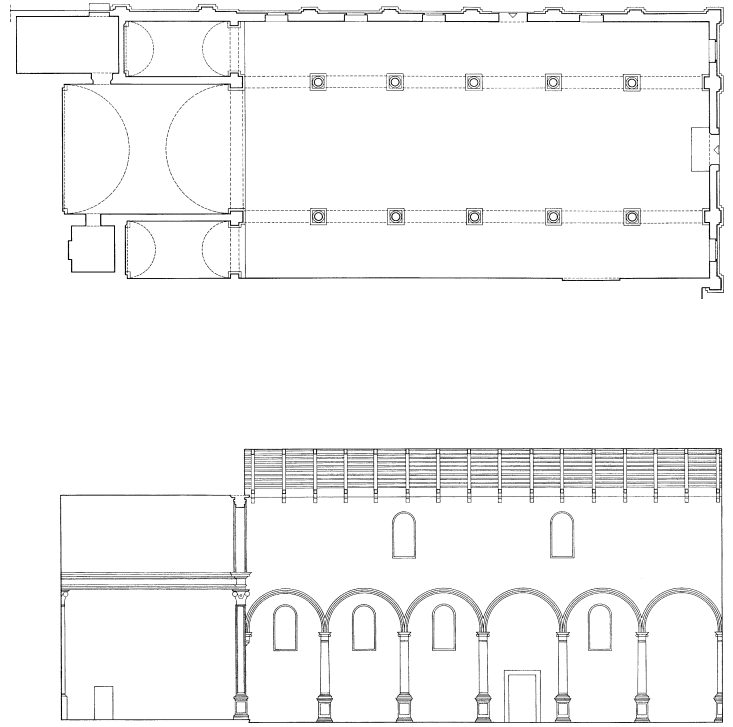
Za bazilikalne crkve, brodova nenadsvođenih i odijeljenih lukovima na kamenim stupovima, koje su izgrađene u Istri u 17. i 18. stoljeću, autor nalazi dva ishodišta. Za župnu crkvu Sv. Stjepana u Motovunu predložak je venecijanska crkva S. Maria Maggiore. U arhitekturi župnih crkava u Labincima, Žbandaju i Fuškulinu ponavlja se rješenje katedrale njihove biskupije, Eufrazijeve bazilike iz 6. stoljeća u Poreču.

Crkva u Motovunu nastavlja renesansnu arhitektonsku tradiciju, a župne crkve porečke biskupije imaju arhitektonska obilježja svojevrsnog »regionalnog historicizma«.

Motovun, crkva Sv. Stjepana, tlocrt
Motovun, Church of St. Stephen, ground plan

Motovun, crkva Sv. Stjepana, presjek
Motovun, Church of St. Stephen, cross section

Venecija, crkva S. Maria Maggiore, tlocrt
Venice, Church of S. Maria Maggiore, ground plan

Venecija, crkva S. Maria Maggiore, presjek
Venice, Church of S. Maria Maggiore, cross section

donjem katu odijeljena pilastrima i na gornjem samo sa srednjim poduprtim bočnim volutama i zaključenim trokutnim zabatom, jer je takvo rješenje rijetko u venecijanskoj i uopće sjevernojadranskoj arhitekturi renesansnog razdoblja.⁵

Crkvom S. Maria Maggiore potom se bavio M. Tafuri.⁶ Drukčijim tumačenjem arhivske dokumentacije utvrdio je da je izgradnja crkve kasnija nego što je to predložio McAndrew (od 1503. do 1523. g.) i da je tek započeta 1523. godine, te da 1532. još nije bila dovršena. Mc Andrewove nedoumice da li je projektant brodova crkve bio Tulio Lombardo, možda Spavento ili neki zalutali Toskanac – Tafuri je razriješio tako da je apsidalni dio crkve pripisao Lombardu na temelju podudarnosti s njegovim radovima.

Oba autora dijele mišljenje da crkva S. Maria Maggiore nije karakteristična za venecijansku arhitektonsku tradiciju. McAndrew primjećuje da bi se njezin »brod jednako mogao naći u Toskani, možda ne u Firenci, nego u nekom manjem gradu«.⁷ Tafuri u zaključnim rečenicama rasprave crkvu S. Maria Maggiore na drukčiji način odmiče od istodobnih zbivanja u venecijanskoj arhitekturi. Zbog napuštanja Lombardova projekta u rješenju brodova crkve i – po njegovu mišljenju – naglašenog udjela majstora izvođača u njihovom oblikovanju koncepti su kontinuiteta i tradicije u njezinoj arhitekturi iskazani na krajnje ograničavajući način... »Ali – nastavlja

potom – *upravo po tome što je djelo 'izvan vremena' što ne sadrži kulturne novosti i što je plod zanatske prakse koja je već u prethodnom stoljeću bila u krizi crkva dobiva povijesno značenje*«.⁸

Crkva je S. Maria Maggiore, ipak, uživala osobitu popularnost. Njezinu izgradnju pomagale su imućne venecijanske obitelji, opremile su je oltarima i slikama Giovannija Bellinija, Tiziana, J. Bassana, Palme Starijeg, Veronesea i Tintoretta, nastojeći u njezinom prostoru osigurati mjesto za obiteljske grobnice. I titular crkve ubrzo se proširio pridjevkom *Maggiore*, zahvaljujući – prema kazivanju suvremenika – sličnosti s osobito štovanom istoimenom ranokršćanskom bazilikom u Rimu.⁹

Crkva S. Maria Maggiore zakašnjela je epizoda u povijesti venecijanske arhitekture. Još nije bila dovršena, a u Veneciji su bili prihvaćeni Sansovinovi projekti. Usprkos popularnosti koju je uživala tijekom 16. stoljeća, njezina arhitektura mogla je biti uzorom samo u skromnijim sredinama, izvan Venecije, u kojima je arhitektonski ukus bio određen višestoljetnom tradicijom jednostavnih izgradnji, kao što je to bilo na hrvatskoj obali Jadrana. Venecijansku i motovunsku crkvu dijeli pedesetak godina i pouzdano nema neposredne povezanosti između njihovih graditelja ili neposrednog preuzimanja mjera i predložaka, pa nema ni doslovnih podudarno-

Motovun, crkva Sv. Stjepana, pročelje
Motovun, Church of St. Stephen, façade

Venecija, crkva S. Maria Maggiore, pročelje
Venice, Church of S. Maria Maggiore, façade

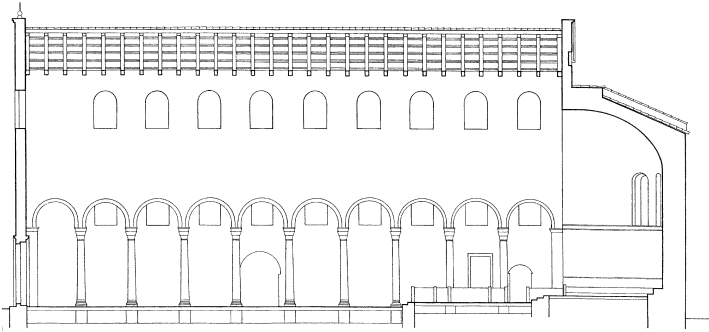
sti u pojedinostima njihove arhitekture. Venecijanska je crkva duža za jedan par stupova. Njezine su apside znatno dublje – crkva je redovnička, a ne župna. Prozori su polukružno završeni, a ne četvrtasti kao u Motovunu. Vremenska se razmaknutost crkava osobito prepoznaje u oblicima arhitektonске plastike. Jonski kapiteli stupova u S. Maria Maggiore znatno su bliži kanonskim predlošcima nego toskanski kapiteli u motovunskoj crkvi, gdje su ehinusi zakržljali i svedeni na usku profilaciju. A gređe iznad otvora trijumfalnih lukova glavne i bočnih apsida nema više renesansnu razgovjetnost u odnosima mjera i osobitoj naravi profilacije pojedinih dijelova. Ono je gusto profilirano i stiješnjeno i naglašenog je plasticiteta. (Arhitrav posve nalikuje zaključnom vijencu). Povezanost i »gustoću« njegovih dijelova pojačavaju okomito uslojeni obrati iznad zaglavnog kamena u vrhu otvora trijumfalnog luka. Po arhitektonskoj plastici prepoznaje se da motovunska crkva pripada kasnijem vremenu od venecijanskog predloška, u kojem se napuštaju normativi u renesansi korištenih klasičnih oblika. Ona je djelo vještih klesara i graditelja, ali koji su radili daleko od arhitektonskog središta i nisu bili sputani pravilima velikih projektanata.

Motovunska crkva Sv. Stjepana nije u Istri usamljeni primjer građevine u kojoj se prepoznaju podudarnosti s arhitekturom venecijanske crkve S. Maria Maggiore. Već ranije su ista pro-

storna shema i pojedini arhitektonski elementi ostvareni u župnoj crkvi Rođenja Marijina u Labinu. Labinska crkva, međutim, građena je u nekoliko navrata. Djelomično je sačuvano njezino pročelje iz 15. stoljeća, pregrađena je i posvećena 1582. godine, tako da su brodovi, kao i u S. Maria Maggiore, jednako zaključeni samo krovnom konstrukcijom i odijeljeni jonskim stupovima na visokim postamentima. Zajednički su im također izduženi i polukružno završeni prozori. Labinska crkva bila je kasnije, u 18. i osobito 19. stoljeću preuređena, kada je uslijedila izgradnja stropova u brodovima, nova raščlamba zidova u glavnom brodu, a u bočnima su prozori zamijenjeni velikima, polukružnog oblika.

Sve kasnije promjene ne priječe raspoznavanje njezina izgleda iz 16. stoljeća. A za njega se ne može pouzdano reći da mu je porijeklo u arhitekturi crkve S. Maria Maggiore. Njihova pročelja, naime, posve su različita. Labinsko je građeno i pregrađivano pravilnim klesancima i raščlanjeno je samo otvorima. Izostao je tako najpouzdaniji pokazatelj kojim se upravo potvrđuje veza između motovunske župne crkve Sv. Stjepana i venecijanske crkve S. Maria Maggiore: njihovo jednako riješeno pročelje.

Tradicija bazilikalne nenadsvođene izgradnje ponovno se obnavlja u 18. stoljeću sa crkvama izgrađenim na području zapadne Istre, u seoskim naseljima, u Labincima, Žbandaju i

Poreč, Eufrazijeva bazilika, presjek
Poreč, Basilica Euphrasiana, cross section

Fuškulinu, međusobno udaljenim jedva desetak kilometara. Ishodište njihove arhitekture Eufrazijeva je bazilika u Poreču – katedralna crkva njihove biskupije izgrađena u 6. stoljeću. Sličnosti dakako nisu doslovne i nisu provedene u pojedinostima. Zajednički im je jednostavni bazilikalni oblik sa tri broda natkrita samo krovnom konstrukcijom i odvojena lučnim otvorima na stupovima postavljenim neposredno na pod crkve, a ne podignutim na postamente kao što je to u Motovunu i Labinu. Zidovi su im plošni i podijeljeni samo otvorima, jednako u unutrašnjosti kao i na pročeljima. Ali pojedini kamenom oblikovani arhitektonski elementi u navedenim župnim crkvama pokazuju da su im predlošci u ne tako udaljenom povijesnom vremenu kao ono Eufrazijeve bazilike. Osmerokutna tijela stupova crkve u Labincima, te povijetni krupni listovi položeni uz baze stupova u uglove njihovih plinti u Žbandaju i Fuškulinu pripadaju rječniku arhitektonске plastike kasnogotičkog razdoblja. Ti lisnati motivi nisu doslovno preneseni sa starijih predložaka, nego su pod rukom klesara u 18. stoljeću izgubili samostalni oblik i stopili se sa svojom arhitektonskom podlogom. Drugi pak klesani dijelovi pripadaju suvremenom rječniku oblika oko polovice 18. stoljeća. U sve tri su crkve zaglavni kamenovi, lučnih otvora koji odijeljuju brodove, meko volutno uvijeni i rebrasto izbrazdanih čela i u vrhu nose male profilirane imposte. Impost, u vrhu lučnog otvora trebao bi podupirati vijenac ili arhitrav, ali teret je tu izostao. Graditelji se, dakle, koriste rječnikom plastičkih oblika ne poštujući (ili ne poznavajući) više zakone njihove namjene. U toj se provincijalnoj i »dijalektalnoj« slobodi moglo dogoditi da osmerokutna tijela stupova u crkvi u Labincima imaju široke i suviše velike i posve plosnate kapitule kvadratnog oblika. A kapitule stupova u Žbandaju i Fuškulinu svedeni su na jednostavni i visoki stožasti

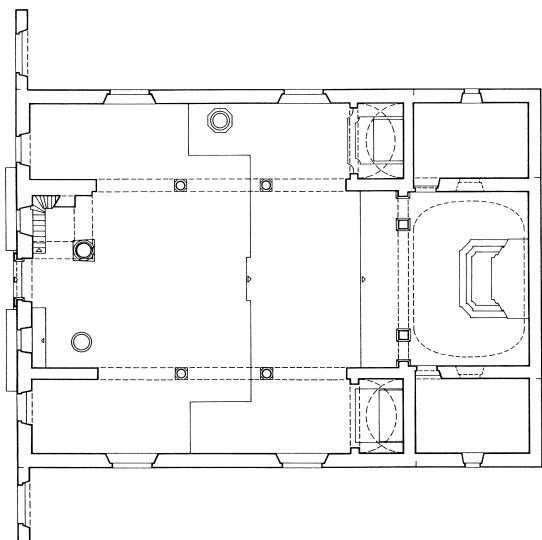

Labinci, crkva Sv. Ivana Krstitelja, unutrašnjost
Labinci, Church of St. John the Baptist, interior

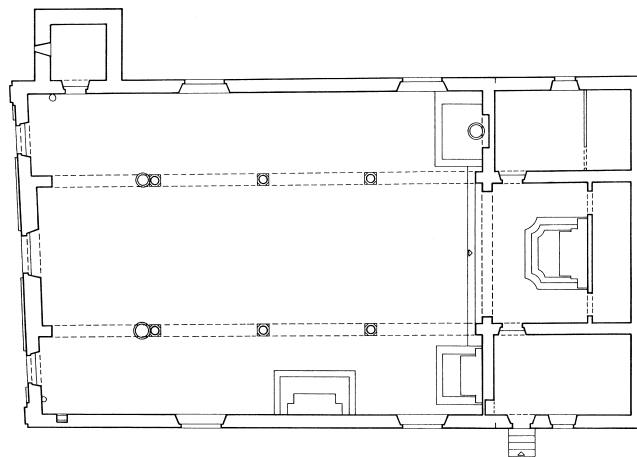
volumen neornamentirane, glatke površine, koji se od kružnog vrata u vrhu tijela stupa uspinje i postupno »pretapa« u kvadratni oblik svoje gornje zaključne plohe.

Za župne crkve u Labincima, Žbandaju i Fuškulinu nije bila uzor samo porečka katedrala. Zajedničke osobine njihove arhitekture također su posljedica međusobnog ugledanja i prenošenja predložaka s jedne crkve na drugu, u svojevrstnom nadmetanju između njihovih župljana i graditelja. Pogledajmo stoga redosljed njihove izgradnje. Na ploči u crkvi u Labincima zapisano je da je izgrađena 1736. godine. Crkvu u Fuškulinu također datira natpis na pročelju iz 1756. godine.¹¹ Vrijeme izgradnje crkve Sv. Ivana i Pavla u Žbandaju nije još ustanovljeno. Iz njezine se arhitekture raspoznaje da je isprva bila jednobrodna, s tornjem postavljenim u lijevi pročelni ugao broda. Obje stranice tornja u brodu su rastvorene po jednim arkadnim otvorom, koji se na uglu oslanjaju na zajednički masivni stup. Brod je izgrađen navodno 1595. godine.¹²

Crkva je u 18. stoljeću pregrađena u trobrodni oblik, tako da su brodovi odvojeni sa po tri polukružna luka oslonjena na dva stupa.¹³ Zbog nedostatne razlike u visini brodova crkva nema bazilikalno osvjetljenje i glavni je brod bez vlastitih bočnih prozora. Zanimarimo zasebnosti žbandajske crkve koje proistječu iz uvjeta njezine pregradnje, uključujući i izostavljanje bazilikalnog osvjetljenja, da bi se pokazale podudarnosti i međusobne veze s ostale dvije župne crkve, upravo one koje ne proistječu iz ugledanja na zajednički predložak, Eufrazijevu baziliku u Poreču. Crkve u Labincima i Žbandaju imaju tri para stupova. Crkva u Fuškulinu četiri. Ona je kasnija i namjera je njezinih graditelja da nadmaše prethodno spomenute građevine u susjednim župama. Ta se namjera

Žbandaj, crkva Sv. Ivana i Pavla, skica tlocrta
Žbandaj, Church of SS, John and Paul, ground plan

Fuškulin, crkva Sv. Roka, skica tlocrta
Fuškulin, Church of St. Roch, ground plan

očituje ne samo u većoj dužini njihove crkve nego osobito očigledno u slijedećem. Glavni portal crkve u Žbandaju poslužio je kao predložak za okvir bazena krstionice u fuškulinskoj crkvi, ugrađen u zid njezina lijevog broda. Oba su polukružno završena, imaju dovratnike podignute na niske postamente podijeljene s pročelne strane u dva kvadratna klesanca dijamantnog oblika, pa dovratnike cijelom visinom produbljene ukladom u sredini presječenom reljefno oblikovanim kružnim, a na krajevima polukružnim cvjetnim ornamentom. Jednaki su im i nadvratnici, s ukladama, cvjetnim ornamentom i istim zaglavnim kamenom u vrhu. Isto ih tako zaključuje vodoravni vijenac, istaknut obratima iznad zaglavnog kamena i na krajevima gdje ga podupiru izvijene volute.

Kameni okvir krstionice u Fuškulinu manjeg je formata nego glavni portal žbandajske crkve – u Fuškulinu obrubljuje otvor 283 x 155 cm, a u Žbandaju 308 x 171 cm. Njihov jednaki izgled pokazuje – reklo bi se – ironičnu namjeru fuškulinskih stanovnika da ono što je u susjednom Žbandaju glavni ulaz u župnu crkvu u njih je tek okvir crkvenog namještaja u bočnome brodu. Želja da nadmaše svoje susjede pokazuje se i u bogatijem ornamentiranju. Kružni cvjetni ornament na dovratnicima i nadvratniku ima u Fuškulinu dvostruki niz latica. Kapiteli stupova također su obogaćeni, na uglovima malim listom te višestrukom zaključnom profilacijom, a kapitele stupova u Žbandaju zaključuje samo uska i neznatno istaknuta traka.

Crkva u Žbandaju bila je dakle predložak izgradnji fuškulinske. Ostaje ipak pitanje je li ranija od crkve u Labincima koja je izgrađena 1736. godine. Štoviše, njezina pregradnja u trobrodni oblik mogla je biti potaknuta primjerom takova rješenja iz nedaleke labinačke župe.

Povijest izgradnje župne crkve Sv. Ivana i Pavla u Žbandaju ne završava se pregradnjom u trobrodni oblik. Njezinim bočnim brodovima, naime, potom su prigradene apside, a glavnom brodu preuređena apside. Pilastrici koji rube njihove otvore i zaglavni kamenovi u vrhu njihovih nadvođa mnogostruko su i gusto profilirani i pomno su klesani. Rad su koji pokazuje drukčije umijeće klesanja nego kameni dijelovi u brodovima. Razdoblje u kojem su oblikovane apside pokazuje kupolasti svod glavne apside, sa štuko-reljefima svetaca prikazanim u poljima koja su obrubljena usitnjenom ornamentikom rokaja i s rokajnim kartušama, karakterističnim za drugu polovicu 18. stoljeća.

Crkve u Labincima i Fuškulinu nemaju bočnih apside, a glavna se apside od jednostavno oblikovanih brodova razlikuje samo time što ima ožbukani strop. Crkva se u Žbandaju, zahvaljujući svojim apsidama odmiče od tako jednostavnog rješenja. Možda je namjera da se na svodu njezine glavne apside predstave sveci i u sredini Duh Sveti bila potaknuta mozaicima iz glavne apside Eufrazijeve bazilike u Poreču.¹⁴

Pregradnjom se i oblikovanjem apside potvrđuje trobrodni oblik žbandajske crkve, jer svaki brod tako ima vlastiti svetišni zaključak. Ali uslijedila je također i promjena u rješenju podne plohe. Podna je ploha presječena stubom koja seže kroz sva tri broda, da bi se ispred apside oblikovalo prostrano povišenje »U« tlocrtnog oblika.¹⁵ Na krajeve podnog povišenja, istaknutog do polovice dužine bočnih brodova, bila su simetrično, jedan nasuprot drugome, postavljena dva oltara. Podno povišenje s oltarima svojevrsni je »proscenij« ispred apside.¹⁶ Raslojavanje podne plohe i simetrična postava oltara u poprečnoj osi bočnih brodova ne mijenjaju oblik prostornog volumena crkve, ali uvode drukčiji način njegova korištenja

Fuškulín, crkva Sv. Roka, unutrašnjost
Fuškulín, Church of St. Roch, interior

Žbandaj, crkva Sv. Ivana i Pavla, portal
Žbandaj, Church of SS, John and Paul, main portal

– a to se korištenje prostora kritički odnosi prema upotreb-
nim mogućnostima koje nudi trobrodna organizacija.

U 18. stoljeću gradnja trobrodних crkava po uzoru na kate-
dralu podignuta u ranokršćanskom razdoblju nije bila uobi-
čajena i značila je preuzetan pothvat. Čime su župljani Labi-
naca, Žbandaja i Fuškulina bili potaknuti na takav izbor? Može
li se u njihovu postupku prepoznati baroknom razdoblju
svojstveni smisao za povijesne vrijednosti i njihova simbo-

lička značenja – smisao koji obuhvaća također i pojam histo-
ricizma. Istodobno korištenje predložaka iz kasnijih povijesnih
razdoblja za pojedine klesane elemente, baze stupova s mo-
tivima ugaonih listova u Žbandaju i Fuškulinu ili tijela stupo-
va poligonalnog presjeka u Labincima pokazuje da nije riječ
o promišljenom i »ciljanom« izboru iz prošlosti. Otvorenost
različitim arhitektonskim iskustvima ne seže dalje od obzora
određenog regionalnom tradicijom i arhitektonskom baštinom

Žbandaj, crkva Sv. Ivana i Pavla, unutraš-
njost, baza stupa
*Žbandaj, Church of SS John and Paul, interi-
or, column base*

Fuškulín, crkva Sv. Roka, unutrašnjost, baza
stupa
*Fuškulín, Church of St. Roch, interior, col-
umn base*

Fuškulín, crkva Sv. Roka, unutrašnjost, kapi-
tel stupa
*Fuškulín, Church of St. Roch, interior, col-
umn base*

Fuškulina, crkva Sv. Roka, krstionica
Fuškulina, Church of St. Roch, baptismal font

Žbandaja, crkva Sv. Ivana i Pavla, svod svetišta
Žbandaja, Church of SS John and Paul, vaulting of the choir

koja se nalazi »nadohvat ruke«. Kada treba isklesati kameni stup, uzori se nalaze na građevinama okolnih istarskih gradića, iz razdoblja kada je taj arhitektonski element u 15. i 16. stoljeću učestalo korišten.¹⁷ A katedrala nije bila izabrana za predložak zbog svoje arhitekture i značaja koji je kao rano-kršćanska građevina imala za dokazivanje kontinuiteta katoličanstva u velikim središtima protureformacije. Katedrala je bila samo oličenje župama nadređene crkvene ustanove kojoj se one, ponavljajući njezinu arhitekturu, žele približiti.

S jednakom su namjerom istodobno građene i župne crkve na drugoj strani istarskog poluotoka. Nova katedrala u Pićnu dovršena je 1750-ih godina. Odmah potom građene su župne crkve u susjednim gradovima, u Pazinu i Gračišću. One neposredno ponavljaju arhitekturu katedrale u Pićnu.¹⁸ Njihov predložak je suvremen, netom izgrađen, a arhitektura župnih crkava porečke biskupije temelji se na vremenski udaljenoj i neaktualnoj arhitektonskoj ideji. Međutim, objema je skupinama župnih crkvi, i pićnanske i porečke biskupije, zajedničko ishodište u regionalnim istarskim arhitektonskim iskustvima, koja su potvrđena time što se koristi njima i promovira ih autoritet biskupske ustanove.

Zaključimo: Crkve u Istri iz 17. i 18. stoljeća s nenadsvođenim brodovima odijeljenim u kamenu klesanim stupovima ne čine zbog porijekla predložaka i poticaja koherentnu tipsku skupinu. Svoj su oblik one dobile zbog različitih povijesnih okolnosti. Jednom je oblik određen nastavljanjem renesansne arhitektonske tradicije i djelatnošću majstora

koji se u župnoj crkvi u Motovunu oslanjaju na arhitektonske primjere ostvarene u Veneciji, u sjevernojadranskom središtu arhitektonske kulture. Poticaj je takova rješenja isključivo arhitektonske naravi i rezultirao je sustavno provedenom arhitektonskom strukturom izrazitih stilskih osobitosti. Za crkve u Labincima, Žbandaju i Fuškulinu uzor je bliski, regionalni predložak izabran zbog povijesnih odnosa između crkvenih ustanova – biskupije i njezinih župa – dakle razlozima koji su društvene prirode. Njihova arhitektura sadrži elemente i arhitektonske motive različitih i vremenski udaljenih povijesnih razdoblja. U tipskom pogledu odlučujuće njihovo svojstvo – nenadsvođeni i kamenim stupovima odvojeni brodovi – određeno je tako vremenski dalekim uzorom da pojam »stilskog kašnjenja« tu nije primjeren, a nije posve odgovarajući stoga ni pojam »tradicionalizma« ili bilo kojeg drugog u sličnom značenju upotrijebljenog određenja – ako ga se ne uključi u tumačenje širih povijesnih okolnosti u kojima su te župne crkve nastale. Možda bi se pojmom »regionalnog historicizma« barem djelomice mogle odrediti okolnosti njihove izgradnje i izbora uzora – dakako, ako se time ne bi smjeralo određenom iz povijesti arhitekture odabranom sustavu oblika radi promišljenog i dosljednog nastavljanja njegovih normativnih odrednica. U tome »historicizmu« preuzeti oblici nisu nosioci arhitektonskog značenja i njegovih slojevitih povijesnih pa i simboličkih vrijednosti. U njihovom oblikovanju za to se očituju također drukčija iskustva, osobito u oblikovanju plastično-dekorativnih kamenih dijelova.

Bilješke

1 U rukopisu iz 19. stoljeća koji se čuva u Župnom uredu Motovuna zapisano je da je stara župna crkva Sv. Stjepana porušena 1580. god. i da je odmah započeta izgradnja nove. Prema natpisu u crkvi, posvećena je 1614. godine. Ista je godina uklesana i u kamene podne pločice ispred apsida u oba bočna broda, uz monograme Antonija Mema i suca Pietra Brianija koje spominje i natpis o posvećenju crkve. Natpis je ugrađen u zid uz lijevu apsidu.

2 Pregradnju pročelja pretpostavlja **M. Tafuri** u *La chiesa di Santa Maria Maggiore a Venezia: un'ipotesi per Tulio Lombardo*, Arte Veneta, 1986, str. 50.

3 MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, str. 473–483.

4 Isto, str. 474–475.

5 Jednaki nacrt pročelja također imaju crkve S. Maria di Castello u Udinama (1525. g.) i S. Maria Mater Domini u Veneciji (prije 1540. g.).

6 Naslov njegove studije naveden je u bilješci 2.

7 U knjizi *Venetian architecture of the early Renaissance*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1980.

8 U studiji navedenoj u bilješci 2, str. 48.

9 Podatke navodi McAndrew u svojoj knjizi, str. 474. (Naslov vidi u bilješci 7)

10 Spomenimo i karakteristične razlike. Labinska crkva »krnje« je bazilikalno rješenje, jer je srednji brod suviše nizak u odnosu na bočne, pa nema iznad njih vlastitih prozorskih otvora. Također ima jonske stupove, a ne toskanskog reda.

11 U glavnom brodu crkve u Labincima uz ulaz ugrađena je mala kamena ploča s natpisom:

1736 L. 21. M;

Ī. RISTORATA. LA.

D. FABRICA. S. IL.R.

D. PIETRO. DECLICH

PIOVANO. FV.Ĝ. Ī. Š.

Ī. B. R. E. N. R. F.

Riječ *RISTORATA* hoće reći da se prethodno na istome injestu nalazila crkva. Ali iz arhitekture sadašnje ne može se raspoznati da uključuje dijelove starije građevine. Prethodna crkva ne spominje se ni u knjizi **F. Babudrija**, *La badia di S. Michele sottoterra in Comune di S. Domenica*, Parenzo, 1905, u kojoj se navode isti podaci o izgradnji sadašnje, ali i sljedeće: *Le due navate furono opera delle altre Scuole venete, come vederemo, nel 1755.* (str. 52). Autor potom ne objašnjava navedeni podatak.

Natpis na pročelju crkve u Fušulinu glasi:

TEMPLVM HOC DI ROCCO DICATVM,
PIA CARITATE PAROCHIANORŪ, IN AMPLI
OREM MOLEM EXIGENTE POPVLI INCRE
MENTO FVIT REDACTVM PROCVRATEVS
DEF. MART:PRECALI, ANTQ.SPADA.
ANO MDCCLVI

12 Datum je iz knjige *Crkva u Istri*, Poreč, 1991, str. 149.

13 Kada je s pročelja, 1994. godine, bila otučena žbuka pokazali su se ugaoni klesanci srednjega broda, dakle uglova crkve prije prigradnje bočnih brodova, te zazidani prozor na tornju, iznad visine ulaznih vrata.

14 U obje crkve prikazani su likovi svetaca u sredini s glavnim ličnostima kršćanskog vjerovanja.

15 Podno povišenje jednako je visoko kao i plinte stupova, pa su prvom paru stupova do apsida plinte u njega ugrađene.

16 Nepodudarnost između tlocrtne raspodjele prostora i njegove namjene naznačene povišenjem podne plohe osobito su česte u pregrađenih crkava, ali se isto tako javljaju i u crkvenih građevina izgrađenih prema jednom projektu. Navedimo samo crkvu Sv. Eufemije u Rovinju, gdje su prvi traveji do apsida u sva tri broda povišeni stubama i priključeni svetišnom prostoru.

17 Za pitanje dugotrajnog korištenja istih oblika arhitektonske plastike u istarskoj arhitekturi vidi **P. Marković**, *Provincia e tradizione – il castello 'Soardo – Bembo' di Balle*, Hortus Artium Medievalium 2, Zagreb – Motovun, 1996, str. 77–90.

18 Navedene crkve također su trobrodne, bazilikalno osvjetljene, ali su brodovi nadstvođeni i odijeljeni vrlo masivnim zidanim stupcima.

Summary

Vladimir Marković

One Type of Three-Naved Churches in Istria (17th and 18th c)

Four parish churches in Istria built in the seventeenth and eighteenth century are built in traditional basilica form: Saint Stephen in Motovun, Saint John the Baptist in Labinci, Saint John and Paul in Žbandaj and Saint Roch in Fuškulin. They have no vaulting and their naves are divided by arches placed on stone columns. The church in Motovun was built from 1580 to 1614. The author of this paper believes that its structure is based on that of Santa Maria Maggiore in Venice (construction began in 1523). This can be concluded from the columns raised on prismatic bases and especially from the main facade, built in two parts: the lower having three segments divided by Tuscan pilasters, the upper with a central-segment ending in a triangular cornice and a large pierced oculus. Such a facade type is of early Renaissance Tuscan origin and is found very rarely in regions along the northern Adriatic. The author argues that the influence of the Venetian model was brought to Motovun by builders who were active outside the large art centres and did not follow the results of great Venetian architecture of the mature sixteenth century.

The parish churches in Labinci, Žbandaj and Fuškulin were built in the mid-eighteenth century. They were not inspired by the wish to continue the traditions of the Renaissance, but follow the example of their diocesan basilica, Saint Euphrosia in Poreč, built in the sixth century. However, their stone carving repeats the plastic decorative details from a much later period of Istrian stone carving. In this combination of various sources the author recognizes a specific »local historicism« in which the forms used were not selected with the purpose of mediating specific original architectural visions or historical values.